

Svetlana Hristova

(Department of Cultural Studies, South-West University Neofit Rilski)

Nadezhda Dragova: Poetics and Ethics

Abstract: The text shares memories about Prof. Nadezhda Dragova, a versatile figure in the Bulgarian intellectual landscape and one of the founders of the Department of Cultural Studies at the South-West University *Neofit Rilski*. Special attention is paid to her unique approach to understanding and interpreting urban space as revealed in her book dealing with the smallest European museum town *Melnik: The Poetics of Urban Space*.

Key words: urban poetics, personal ethics, researcher's "gaze", medieval and Renaissance Bulgarian culture

Светлана Христова

(Катедра „Културология“ в Югозападния университет „Неофит Рилски“)

Надежда Драгова: поетика и етика

I. Културологът като преводач на културите¹

Във всеизвестното си съчинение „Десет книги за архитектурата“ бащата на архитектурата Витрувий, позовавайки се на Теофраст, твърди, че ученият по света не се чувства чужденец, а обратно – гражданин е на всяка страна (Витрувий/Vitruvius 1914: 196). Културологът е един такъв навсякъде свой „чужденец“, който е в неизбежната позиция на преводач на езиците на културата – през времето и пространството. Ако антропологът Малиновски се опитва да погледне на света през очите на дивака, то подобна е и мисията на културолога днес: не просто да забележи „другия“ и да се опита да го разбере, а да погледне на света през неговите очи. Този вникващ поглед води до ново познание и самопознание.

Когато мислим за творческия и професионалния път на един от най-значимите съвременни изследователи на старобългарската и възрожденската култура, неминуемо си припомняме изминалите години на катедра „Културология“ в Югозападния университет в Благоевград, в които професор Драгова ни показваше как да гледаме на света като културолози – едновременно проникновено и отстранено, вниквайки в гънките на времето със силата на изследователското въображение, но и с интелектуалната дълбочина на научния аргумент.

Спомените са неустойчив строителен материал – той има свойството да се изронва с времето, но, заедно с това, да се облагородява: остават само драгоценните напластявания на най-силните и емоционално обогрени възпоменания, заедно с дълбоката ни признателност за онези години, в които съдбите ни се бяха преплели от 1997 г. насетне, поне в течение на едно десетилетие, когато работехме заедно по основаването и развитието на катедра „Културология“ в Югозападния университет „Неофит Рилски“.

¹ Тази първа част от текста е въз основа на поздравлението, поднесено на юбилейната конференция „Езиците на културата“, организирана в чест на 80-ата годишнина на проф. д-р Надежда Драгова, 29 октомври 2011 г.

Като творец с необичайно богата и широка палитра – литератор, драматург, учен и преподавател, Надежда Драгова вложи в своята преподавателска, изследователска и педагогическа дейност в новосформираната катедра „Културология“ целия си опит, който в никакъв случай не означаваше рутина, а рядкото и много щастливо съчетание на огромна ерудиция и живо творческо въображение, проникващо отвъд границите на догматизираното познание.

Това беше времето, когато специалността ни прохождаше и се утвърждаваше. На всеки преподавател това костваше големи лични неудобства: в онези кризисни години пътуването до Благоевград ставаше с остарял раздрънкан автобус, който се случваше да закъса по пътя; за нас като новосформирана катедра нямаше преподавателска стая, в която да оставим багажите си или да си поемем дъх между лекциите; през зимата отоплението все не достигаше и лекционните зали бяха понякога толкова студени, че преподавахме, облечени с палта, а студентите водеха записки с ръкавици; все още не бяхме навлезли в компютърната цивилизация, а аз като ръководител на катедра не разполагах дори с пишеща машина и неведнъж се налагаше да моля секретарката да ми отстъпи за малко нейната, за да издготвя някой спешен документ. Споменавам тези чисто физически затруднения, които изпитвахме всички, споделили неблагодарното усилие да модернизираме един важен за българския югозапад университет, защото едва сега си давам сметка, че още в онези години проф. Драгова вече ще да е била на възраст, когато мнозина предпочитат „да си гледат спокойствието“.

И, все пак, катедрата успя да развие първите учебни програми и да започне обучение на доста внушителни групи студенти. Огромна заслуга за това имаше проф. Вълчко Кунчев, основателят на катедрата, селектирал първите ѝ членове, подпомаган от проф. Иван Стефанов, проф. Елит Николов и проф. Валентин Ангелов, при безусловната подкрепа на първия декан на Факултета по изкуствата проф. Христо Ариширов. Но сред многото бащи на тази нова специалност имаше и една майка, и това беше Надежда Драгова: тя не щадеше своите усилия, за да даде път на младите изследователи и да отгледа последователи. Сред първите ѝ докторанти в Югозападния университет, защитили успешно благодарение на нейната активна загриженост, са Григор Григоров, Димитър Ничев, Таня Казанджиева, чиито имена са достатъчно разпознаваеми днес. А в настоящата поредна криза – не само здравна и политическа, но и морална, често си припомням голямата поука, която открих за себе си от опита ѝ с докторантите: че е по-важно да позволиш на младите учени да разтворят крила да летят, вместо да бъдат впримчвани в бюрократични условности и псевдонаучни канони...

Проф. Надежда Драгова беше с неизчерпаема енергия: тя беше нашето вдъхновение в първото ни теренно изследване „Културата на малкия град – Мелник в края на века“, реализирано през 1999-2000 г. с подкрепата на Фонд „Научни изследвания“ на МОН, в което участваха също и Григор Григоров, Елена Тачева, заедно с десетина студенти от специалност „Културология“. Със своята ерудиция проф. Драгова внасяше нови неочаквани ракурси в дискусиите ни, зареждаше ни с добро настроение с разказите си, изпълнени с мъдрост и чувство за хумор, подкрепяше ни в мигове на колебание. Запомнила съм момент от предварителните обсъждания, в които обмисляхме теоретичната рамка на проекта ни. Когато говорехме за колективната памет на мястото, тя предложи и темата за „непрежалимите покойници“, онези, които не можем да забравим. Това понятие заседна в мен – звучеше ми твърде лично, за да бъде вместено в *социалните рамки на паметта*, за които говори френският социолог Морис Халбвакс, въвел понятието „колективна памет“ (Асман/Assmann 2001: 33-46). То остана скътано в паметта ми заедно с едно тихо безпокойство, чийто смисъл разбрах по-късно – болката от големите загуби, които са неизбежна част от нашия необратим живот, и които винаги се преживя-

ват по много индивидуален начин, не могат просто да бъдат „вписани“ в някакви рамки. Днес, когато въпросът за културната памет навлезе широко в медийния оборот, а благодарение на книгата на Асман започнахме да интерпретираме паметта преди всичко като колективен конструкт, темата за „непрежалимите покойници“ ни възвръща индивидуалния и дълбоко личен смисъл на паметта – извън социално предпоставените граници на помнене и възпроизвеждане на спомена.

Макар и кратко, пребиваването на терен на професор Драгова беше изключително приносно за изследването ни: под нейното вещо ръководство бяха проучени наименованията на местностите, в които са разположени нивите на Мелник, чийто етимологичен анализ, представен в сборника „Граничната идентичност на малкия град“, доказваше българския характер на селището и неговите околности. Тогава едва ли сме разбирали, че партньорството с професор Драгова е било огромна привилегия за катедрата, която ползвахме като даденост.

Няколко години по-късно, вече напуснала Югозападния университет, професор Надежда Драгова издаде книгата си „Старобългарската култура“, която обобщаваше нейните научни проникновения, генерирани в лекционните ѝ курсове за студентите по културология в нашия университет. Днес тази монография притежава репрезентативен характер на школа по българска медиевистика, основана на проникването в една потънала във времето култура – с дълбочината на еудирания, но и емоционално съпричастен поглед. Това изследователско направление, което е в съзвучие с френската школа Анали и за чието развитие има принос професор Надежда Драгова, е изключително ползотворно, защото силно семиотизираното време на Средновековието е все още неизчерпаемо изследователско поле.

AD MULTOS ANNOS, професор Драгова!

Професор Надежда Драгова на юбилея от 5-годишното основаване на специалност "Културология" в ЮЗУ „Неофит Рилски“, 2001 г.

II. Поетика на надеждата

Другият важен текст на Надежда Драгова „Мелник – поетика на градското пространство“ (Драгова/Dragova 2000: 55-70), публикуван в споменатия по-горе сборник „Граничната идентичност на малкия град“, може смело да бъде определен като модерна

визия за развитието на този миниатюрен град-музей. Дори и двадесет години по-късно, текстът звучи свръхактуално, особено на фона на засилените търсения за трансформирани на българските градове чрез един вид културното *пре-въобразяване* с помощта на културното наследство и публичните изкуства. Затова ще отдели специално внимание върху приносните моменти в нейния анализ.

Литературното понятие *поетика*, отнесено към пространството, бележи в този текст невидимите пътеки на мисълта, неочакваните завои на въображението, зад които се разкриват пейзажите на една възможна реалност. Мелник е мястото, където се срещат осезаемо голямата история – на мащабните исторически процеси, размесили населения и променили граници; и *микро*-историята – на отделни човешки съдби, къщи, улици, храмове, усвоени или изоставени, поддържани и/или занемарени градски пространства. Това оформя трите типа поетика на Мелник, разкрити от Надежда Драгова:

първо, *неестетическото градско пространство*, тенденцията към погрозняване, запустение, занемарение, хаотичност и разкъсаност на ландшафта на града, забелязана още от Васил Кънчов в края на XIX век, когато селището е наброявало 5000 жители, и допълнена от проф. Любомир Милетич две десетилетия по-късно, непосредствено след Междусъюзническата война, когато полуразрушеният Мелник му изглежда направо „умиращ град“;

второ, *поетиката на наследството*, „което придава на града една извечна елитарност“, чието „очовечено време“, основано върху „респекта от институциите [...] напластява статута от различни епохи върху обща, неразчленена идея – Мелник е столица, епископски център, център на кааза, търговско средище, просветен център и пр. [...] През оптиката елитарност човекът не се изживява доживотно заключен в този природен улей.“ (Драгова/Dragova 2000: 59);

трето, *поетиката на града на чудотворството*, свързана с останките на манастира „Св. Богородица Спилеотиса“ и разпространените до ден днешен традиции на почитане на нейния чудодееен пояс, придобил известност в околностите като „Света Зона“ – побългарен вариант на гръцкото „Агиа Зони“ или „Свети пояс“. В разказа си за този трети тип поетика Надежда Драгова отхвърля хипотезата за наименованието на манастира, произтичащо от *спилион*, пещера, като подкрепя тълкуванията, обвързващи храма с култа към пояса на Богородица, *спилеон*, пренесен за съхранение в Атонския манастир Ватопед в края на XIV век, когато Мелнишкият манастир – покрай големите исторически катаклизми, свързани с османското настъпление, му е бил придаден като метох. Контекстът на тази история е, че сакралният артефакт по онова време е бил притежание на манастира „Св. Богородица Спилеотиса“ в Мелник. Именно по този въпрос проф. Драгова изгражда нова, допълваща хипотеза, която заслужава да бъде изследвана днес в дълбочина, включително и чрез изучаване на архивите на Ватопедския манастир: основавайки се на бързината на построяване на манастира, спомената в сигилия на деспот Алекси Слав от 1220 г., и съпоставяйки я с бързината за построяване на специална църква в Трапезица, в която да се положат мощите на Св. Иван Рилски две десетилетия по-рано, професор Драгова развива версията, че „Деспот Слав е получил от латините реликвата „Поясът на Богородица“ в хода на дипломатическите си отношения с тях и по този повод бърза да изгради манастира за реликвата, бързина, обяснена "по божие желание““ (Драгова/Dragova 2000: 63). В полза на подобна хипотеза Надежда Драгова цитира и добре документирания случай за даряване от страна на латините на мощите на света Петка Епиватска на Иван Асен II като пример за тогавашната политика на латинските императори в Константинопол да раздават православни реликви на балканските владетели, с които са искали да поддържат мир. Все пак, не е изключена и възможността скъпата реликва да е попаднала в Атон по други пътища.

Поетиката на града на чудотворствата се подхранва и от вярата в лечителната сила на минералната вода в близкия до Мелник манастир „Преподобна Стойна“, и от легендите за чудодейния въздух на града, изцелил гръдоболната Олена, внучка на Борис-Покръстител, и от мита за древната магия на Мелнишкото вино. Близостта на Роженския манастир, притежаващ чудотворната икона на Богородица Иверска, както и енигматичната личност на нестандартния му игумен отец Йоан, са също извори, подхранващи въображението за подобен вид поетика.

При изграждането на тези три типа поетика, забележителна е проникателността на разказвача да разграничи, възпроизведе и анализира в детайли позицията на гледащия, обвързана с различните перспективи към града, синтезирайки като изследовател едновременно *етик-* и *емик-* интерпретации.

За пристигналите *отвън* посетители (*етик-*перспективата) първото впечатление от града, *видян панорамно при влизането по входния път* и после, *газейки пясъчния улей по сухото дере*, е именно поетиката на неестетическото градско пространство. При този поглед се заличава историческата перспектива на някогашното градско устройство, която обаче ерудираният прочит на Надежда Драгова възстановява: някога църквите са играли ролята на централен организиращ фактор в градското пространство, храмът се е явявал своеобразен *микроцентър*, спрямо който са били ориентирани изчезналите/заличени „слепи“ улици днес; загубен е

уникалният синтез между невиджани другаде природни феномени, наричани пирамиди, мелове, камили, и подредения само по отношение на тях град с къщите една над друга, за да може всеки дом да има визуална и духовна връзка с природното чудо (Драгова/Dragova 2000: 57);

заличен е и символният ред, основан през Средновековието върху естествената (природна) вертикализация на селището, разделено на три пояса: висок-висш – деспотски, епископски; среден – на велможите и най-богатите; и долен – на търговците, занаятчиите и на военната администрация. Това заличаване се случва още през Възраждането, когато градът остава без „единен висш център“ и се състои от махали, концентрично организирани около голяма църква, според вероизповеданието. Това минало остава напълно загубено в съвременния хаос и неподдръжаност на мястото, претендиращо да се развие като уникална туристическа дестинация, рисувано от „захаросаните пътеводители... толкова задъхано възторжено, че в крайна сметка ние не успяваме да го разпознаем.“ Така се стига и до парадокса, че „видимият град няма сила да представя самия себе си“ (Драгова/Dragova 2000: 58). Иначе казано, презентацията не е репрезентативна.

За жителите на града обаче (погледът *отвътре*, *емик-*перспективата)

градът има непроменена през хилядолетието своя извечна ос: мелове и на срещуположния бряг къщите, които ги съзерцават и възприемат духовно без насита, денонощно.

В тази описана като почти любовна самодостатъчност на връзката град-природа, няма място за трета страна:

Ние, пришълците сме в положението на късоглед [...] Нашето положение, наблюдателната точка е гафова. Но гафът не намалява неестетичността на градското пространство.

Тъкмо обратното,

повелителната ориентация – къщи срещу мелове през дере и сипеи е обрекла на запустение всичко, което няма отношение към нея (пак там).

Така в активната позиция на погледа, който възпроизвежда емпатично възможните перспективи към града, се ражда и обобщението:

Първата грешка е на чужденеца, че не познава осевата линия на градското пространство, а не по-малка е и на мелнишките жители, че не се интересуват от зрителните клишета на гостите си. За стандартните наблюдатели, а всички ние по отношение на Мелник започваме стандартно, трябва да се измисли панорамен подход към града. Трябва гостите да станат съпричастни с реалните му перспективи, за да разберат закона на собственото му построяване. И тогава той няма да им изглежда неестествен, грозен, хаотичен (Драгова/Dragova 2000: 58-59).

Тази разногледост – към града и на града към себе си, обяснява и съ-съществуването на трите твърде различни градски поетика, всяка настояваща на своята работа. Впрочем, докато първият тип поетика е в пълен дисонанс с останалите две, те от своя страна взаимно се подхранват: централността на един град се потвърждава от неговата сила да чудодейства. При разкриването на третия тип поетика на града на чудотворството се натъкваме за пореден път на силата на разказвача/интерпретатора да създава и претълкува смисли при промяната на позицията на гледане – буквално в движение. Този път се променя не *емик-етик* перспективата, а интерпретиращият поглед на *влизане* и на *излизане* от Роженския манастир.

Непосредствено преди влизането в манастирския двор се натъкваме на малка градинка, оформена от вещ градинар в стила на западноевропейските пред-великденски традиции:

със скулптирани малки джуджета, с фигури на зайци, понесли кукленски колички – цветарници. [...] красив, хармоничен природен кът с кукленски измерения. Въздействието му е наистина безотказно – влизаш в манастира по детински доверчив, умилен от докосването с една подредена природа (Драгова/Dragova 2000: 64).

В близост до градинката има истински зайчарник и кокошкарник, а според тогавашната преса (източник на нови градски легенди), „игуменът на роженския манастир показал златно яйце, снесено от една от кокошките му“ (пак там). Така разказът за посещението в манастира се преплита и с размисли относно кристализиращата легенда за същия игумен отец Йоан, чиято енигматична фигура е подложена на съвременен митотворчество. Свещеникът, чието име е обвеляно с различни, противоположни в нравствен смисъл истории, замесен в църковния разкол от средата на 90-те години на миналия век, помнен и до днес като брат Джон поради пистолета, който носи и коня, който язди, дава очевидно достатъчно основания на неизчерпаната местна „фолклорна стихия“ както за традиционно легендарни, така и за негативни версии –

че може да се представи с оня стих, с който Вазов обобщава легендарния образ на Раковски: „поет и разбойник под съща премяна (Драгова/Dragova 2000: 64)².

² Интуицията на Надежда Драгова не я подвеждаше. В по-ново време се разкриха още факти от нестандартната му личност. Според в. „Струма“ от 15 февруари 2011 роденият на 18.04.1954 г. отец Йоан е упражнявал много професии: кинематографист и актьор в пътуващ театър, библиотекар и реставратор на старопечатни книги в частна книгоезница, изпълнителен директор на ОП „Сватби и погребения – обредни ритуали“ към Столична община, експерт в Главно управление на архивите към Министерски съвет; в Комисията по вероизповеданията към МС и Президентството; основател и пръв български продуцент на телевизионната програма „Религия – Божието слово“ по БНТ; PR в културно-просветния отдел на Светия синод. След 2005 останал без покрив над главата, бил прогонен „по едно елече“ от Роженския манастир, но нито за миг не останал без закрилата на Господ. В новата журналистическа митология за силата на неговото проклятие, която и самият той с удоволствие разпространява, се изброяват пореди-

Внезапният дъждец, който ни задържа по-дълго в манастира, завършва и свещенодействието, носещо просветление при смяната на посоката на гледане:

По обратния път по Роженските поляни поклонникът се изправя фронтално пред най-монументалната планинска гледка. Изумително въздействие! Цялото човешко същество се отказва от делничната си същност и придобива безграничните измерения като свидетел на Първия ден от Сътворението – както справедливо е написано до манастирската порта. Обителта „Рождество Богородично“ изпълнява анагогическата си роля – гледката изпълва с порив да се постигне богопознание. Да се израсне до Абсолюта, раздиплил планинските вериги и форми със свръхестествена хармония и мощ. И тогава се проявява мястото на кукленската градинка. Не за децата е подредена, а за поклонниците, да ги увери в несравнимостта на „човешкото правене“ с „божественото сътворение“, да се замислят за координацията Творец и творение. Този урок богословски е изцяло каноничен, с дълбоко религиозно разбиране. Поуката му е толкова категорична, че изненадва – сравнението нестандартният отец Йоан ли го внушава? Същият ли е, който показва златното яйце на неграмотните, жадуващите чудо, а на начетените в Писанието подсказва несъпоставимостта между красивото човешко и неизразимото божествено. Енигма! (Драгова/Dragova 2000 64-65)

Позволих си да цитирам целия по-дълъг абзац като красноречив пример за смислопораждащата мощ на наблюдателя, чиято изследователска позиция се променя с променящата се в движение зрителна перспектива. Заедно с това, незабележимо се е променила и ролята на гледащия – от „стандартни наблюдатели“ при влизането ни в Мелник в края на пътуването сме се превърнали в „поклонници“, озарени и съпреживяващи богопознанието чрез чудото на природата.

От тези майсторски изградени три поетики, следва и един цялостен план за градско съживяване, който днес бихме нарекли „анимиране“ и „браниране“ на града. Преди обаче да представим плодоносните идеи в тази заключителна част, необходимо е да направим едно пояснение.

В текста, посветен на Мелник, никъде не е въведена дефиниция на понятието „поетика“. То се приема по подразбиране. Но, доколкото това е централно понятие, не само в разглеждания текст на Надежда Драгова, но и водещо понятие в настоящата статия, необходимо е да изясним смисъла, който влагаме в него. Понятието произлиза от старогръцкото *ποιητικός, poietikos* – „изобретяващ“, „създаващ“, и е въведено от Аристотел като обозначение на науката за поетическото изкуство, за художественото оформяне на езика, за неговото естество, форми и закони“ (Шмит и Шишков/Schmidt and Schischkoff 1997: 482). Достигналият до наши дни първи, от предполагаемите два свитъка на Аристотеловата „Поетика“, има характер, както прозорливо отбелязва Александър Ничев, наподобяващ „преподавателски записки върху поднасяната материя“ (Ничев/Nichev 1975: 6). Първото въвеждащо изречение изяснява Аристотеловото намерение в неговия трактат:

За поезията изобщо и за нейните видове, какви особености има всеки от тях, как трябва да се съставя фабулата, за да бъде произведението хубаво, а още от колко и какви части се състои то, както и по другите въпроси, които засягат този предмет, нека говорим, като започнем естествено с основните неща (Аристотел/Aristotle 1975: 67).

ца негови чудодейства: когото анатемоса или прокълне, добро не вижда, а от изброените примери става ясно, че гневът му е бил винаги основателен. Отец Йоан не се е примирявал с кражби и убийства, нито с подигравки на личността му. https://www.struma.com/otblizo/episkop-ioan-bogoslov-mitropolit-natanail-vidimo-se-strahuva-ot-men_15712/

Доколкото този текст се занимава именно с литературна теория, отдалечавайки се от общия смисъл на понятието за създаване и творчество, бихме се съгласили с Александър Ничев, който интерпретира „Поетиката“ на Аристотел като възражение срещу Платон (Ничев/Nichev 1975: 11). На Георги Гочев дължим префокусирането именно към по-общия смисъл на това понятие, в една от свързаните старогръцки форми, *poiesis*, като „създаване“ и „творчество“, включващо всякакъв вид умения – от тези на занаятчията, работещ с глина, до тези на художника и поета³. В тълкуванията на Платон в диалога „Пир“ самото създаване в най-широк смисъл може да се определи като преход от несъществуване към съществуване на нещо; въплъщаване на идеята в реалността.

Тук разглеждаме поетиката именно в това най-общо значение – като въображение, активизиращо действие, основавайки се на формалните – естетически и материални специфики на света, който осмисляме и възнамеряваме – представяйки си – да променим. Това означава мобилизация на всичко, въплътено в сетивната материална среда с цялата ѝ предметност, но и символната ѝ трансформация в знаци, текстове, образи. Безусловно, тази трансформация засяга и хората с техните установени възприятия и начини на мислене, гледане и действие. Затова изглежда не само естествено, но и някак задължително в текста, посветен на поетиката на Мелник, да има и една такава част, предвиждаща трансформацията, „ставането“ на града.

Такава кратка, но изчерпателна и предхождаща времето си програма се съдържа в частта „Изводи“, където въз основа на четирите открити ценностни оси, обвързани с поетиките на градското пространство, се задава ориентацията към възможното функционално възраждане на най-малкия български град-музей: *анагогическа* – природният уникат като медиатор между хората и небето, който може да се превърне в обект на поклонически или религиозен туризъм, „място за постигане на небето, според който както го разбира“ (Драгова/Dragova 2000: 66); *историческа: елитарно-институционална*, предполагаща реставрационни и консервационни мерки, както и представяне на легендарното историческо минало на града с помощта на публични изкуства; *традиционна* – свързана с миналото на Мелник като винопроизводствен и търговски център, което по подходящ начин – с нови указателни табели, както и със скулптурно или живописно изображение на „онзи анекдотичен мелничанин, който носи в кърпа тригодишно мелнишко вино“ може да стане „и марков знак и да се мултиплицира по етикети и реклами“ (Драгова/Dragova 2000: 68); *лечителна* – въздухът на Мелник има същите лечебни свойства за дихателни заболявания, каквито са известни за град Сандански, а за тази цел е необходимо да се разработят пътеки и да се изградят площадки за медитация, споявайки по такъв начин двете функции – анагогическата и лечителната.

В тази програмна част в детайли са разработени поредица ценни предложения: например, подчертаване на вертикалността на града чрез озеленяване с кипариси на пътеките; изграждане на площадки с много лозници, смокини, нарове – терени за лична медитация и оздравителни дихателни процедури; периодично провеждане на тематичен пленер по скулптура, посветен на Мелник и неговата история, произведенията от който могат да оживят пространствата на града; „осмисляне функциите на църковните институции“ чрез реставрирането на някои квартални църкви и засилване на поклонническия туризъм през пролетните или през есенните празници на „Пояса на Богородица“ чрез периодично донасяне на реликтата от Гърция. Сред идеите за развитието на града се включват и консервацията, и реставрацията на културно-историческите обекти; разчитането, усвояването и анимирането на запустелите пространства с помощта на публичните изкуства и чрез подходящо озеленяване с цел подчертаване на особеностите на

³ <https://nbu-rechnik.nbu.bg/bg/obsht-spisyk-na-ponqtiq/poetika>

уникалния пейзаж на Мелник. Днес подобен план може да се назове „брандиране на града“, „стратегия за градско развитие със средствата на културата и изкуствата“, „визия“ – все актуални наименования, зад които се крият скъпо струващи проекти.

В случая, изследването върху Мелник, изпълнено с прозрения, е родено от вдъхновената прегръдка на ерудицията и въображението, тази *почти божествена способност*, както я определя френският историк и теоретик на изкуството Жорж Диди-Юберман, *долавяща преди всичко съкровени и потайни отношения на нещата, съответствията и аналозите отвъд философския метод* (Диди-Юберман/Didi-Huberman 2015). Затова текстът, очертавайки поетиките на един невъзможно малък град – между реалното и вероятното, е обърнат към бъдещето като възможна трансформация, стъпила върху културните преддадености и съживяваща митологизираното наследство на традициите. Това е всъщност личната „поетика на надеждата“ на Надежда Драгова.

Вероятно професор Драгова е познавала книгата на Гастон Башлар „Поетика на пространството“, издадена за първи път на френски през 1958 г., а преведена на български през 1988 г. Но вътрешното пътуване, което е осъществило нейната мисъл, представяйки поетиката на градското пространство на Мелник, е тъкмо в обратната посока на движение, описано във въведението към книгата на бележития френски философ и поет:

от философската аналитичност, опираща се върху „културното минало“, за да го преодолее, към философската поетика, опираща се върху внезапността на поетическия акт, който е без минало, поне не и близко (Башлар/Bachelard 1994: XV).

В текста, посветен на Мелник, Надежда Драгова тръгва от мимолетните наблюдения върху един град-метафора и ги изгражда/поддържа в програма за действие, основана на далечната история на града. Миналото не само че не е „преодоляно“ (по Башлар), а възстановено и съживено (Драгова). Башлар се занимава с вътрешните микропространства, Надежда Драгова – с външните градски и извънградски пространства – града и планината, човека и Бога, културата и природата. Тъкмо в тази преориентация на погледа, в неговата активна позиция се очертава всъщност и личният патос на човека и изследователя Надежда Драгова.

III. Поетика и етика: двете страни на една личност

Поетиката като специфична естетико-философска перспектива на активно гледане в света е безусловно свързана с етично-моралния вектор на изследователската личност: при Надежда Драгова двете взаимно се подсилват и преливат. Тук ще спомена само няколко нейни добротворства, произтичащи от собствения ѝ етос на човек, който се бори за възстановяването на загубеното усещане за морален ред и справедливост.

Първият случай бе свързан с ранната загуба на литературоведа, критика и университетския колега, професора по съвременна българска литература, ръководител на катедра и Център за чужди езици, литератури и култури в Югозападния университет „Неофит Рилски“ Любен Бумбалов, който ни напусна внезапно – на 8.09.2001 г. – на 58-годишна възраст. Нелепата му смърт го свари неочаквано, в момент не на приключване, а на разгръщане на творческите му намерения, в процес на активно писане и хабилитация за професор, на което също тъй активно са пречели зложелатели. В едно негово слово „Красивата илюзия, наречена живот“⁴, Любен Бумбалов търси смисъла на живота във факта, че човек е дошъл, за да направи нещо и това всъщност е откриването на истината за себе си.

⁴ Посветено на премиерата на „*Копринената Мег*“ от Момчил Попов в салона на СБП, януари 1994 http://popovart-sofia.eu/?page_id=574 (14.04.2021)

Ако перифразирам самия Бумбалов, той не бе успял да открие истината за себе си докрай. И тъкмо несправедливостта на тази незавършеност се бе превърнала в кауза за Надежда Драгова. Това отне няколко години, но и до днес помня озареното ѝ от щастие лице, когато ми съобщи, че професорската титла на Любен Бумбалов му е призната официално от ВАК *post-mortem*. Друго осиротяло дело на Любен Бумбалов бе неговият Център за чужди езици и култури, който в онези вече далечни времена, когато България упорито се подготвяше за членството си в Европейския съюз, се явяваше своеобразна платформа за културна дипломация и за изграждане на модерен „европейски“ образ на Югозападния университет. Един ден Надежда сподели с мен идеята да поема този център, защото от година кой ли не бил опитвал, но нищо не се получавало. Тази идея на Надежда Драгова срещна разбирането на тогавашния ректор проф. Илия Гюдженев, а по мое предложение центърът бе преименуван в Център за интеркултурен диалог и интеграция „Любен Бумбалов“. Освен мисията му за поддържане и развитие на контактите на Университета с дипломатическите представителства и техните културни институти в България, Центърът започна да развива и научно-изследователска дейност съвместно с други български и чуждестранни университети. Центърът, а съответно и Университетът, бе единствената национална организация, спечелила по Европейската програма ИНТАС изследователски проект, посветен на публичните пространства в европейските градове и тяхната роля за социалната и етнокултурната интеграция (2006-2008) с участието на Англия, Русия и Украйна, с координатор – България. Въпреки успехите, Центърът бе закрит – по начин, подобен на ранно секналия живот на неговия патрон – Любен Бумбалов, още преди да е приключил спечеленият престижен международен проект. Все пак, паметта на Любен Бумбалов бе почетена още веднъж, когато в чест на неговата 65-годишнина Алберт Бенбасат и Надежда Драгова публикуваха представителното издание „Лабиринтите на Психея. Сборник в памет на проф. д-р Любен Бумбалов“ (2011).

Но, връщайки се към личността на Надежда Драгова, можем със сигурност да кажем, че в научно отношение нейната последна засега голяма битка бе за Паисий, неговата 200-годишнина, отключила поредица инициативи, сред които няколко международни научни конференции и създаването на научно-образователния център „Отец Паисий Хилендарски“ в Благоевград. Сред научните ѝ постижения е и издиреният препис на Паисиевата история, за което е била почетена със сребърен кръст⁵.

Някак естествено темата за града остана назад в нейните изследователски интереси. Когато веднъж преди години ѝ поднесох фотоалбум⁶ с посвещение „На Надежда – за нашата обща любов – града“, тя реагира веднага, като човек с ясна позиция, изкристализирала през годините: „Светлана, не обичам града“. В първия момент това ме изненада, но след време, мисля, че разбрах на какво се дължи това нейно отношение, за което си спомних отново, попадайки на следния стих на Първан Стефанов, в неговото стихотворение „Равновесие“:

Кой ни излъга, че имаме дом,
селяни с градски професии?
Имаме бункери от бетон,
дето трудно държим равновесие.

⁵ <https://bnr.bg/blagoevgrad/post/100690692?forceFullVersion=1>

⁶ Става дума за един от резултатите на споменатото международно изследване на публичните пространства, визуалното изследване на трите големи теми на делника, празника и протеста, които се разгръщат в публичните пространства на европейските градове: Hristova, Svetlana, Oleh Rybchinsky, Craig Young & Oleg Pachenkov (2008) *Public Places in European Cities*, Surma Svyatoslav: Kiev.

Със сигурност, градът като локация на отчуждение и бетонирана самота не е „мястото“ на Надежда Драгова, но всъщност нейната личностна поетика е извън пространствена. При все, че е българин по дух, като *човек на знанието* е гражданин на света, който – да припомним отново Витрувий, се чувства свой във всяка страна. С годините, които неизбежно редуцират човешкия живот до една фраза, дори още по-важно е, че Надежда Драгова си остана *човек*, а както бе писала преди години за един друг извънреден, извънмерен творец, това е и сила, и величие.⁷

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел 1975: *Аристотел*. За поетическото изкуство. София: Издателство „Наука и изкуство“ (Aristotle 1975: *Aristotle*. On Poetics. Sofia: Science and Art Publishing House. Translated by Alexandar Nichev from *Ἀριστοτέλους* Peri poietikês).
- Асман 2001: *Асман, Я.* Културната памет: Писменост, памет и политическа идентичност в ранно развитите култури. София: Планета – 3 (Assmann 2001: *Assmann, J.* Cultural Memory: Literacy, Memory and Political Identity of the Early Developed Cultures. Sofia: Planet – 3).
- Bachelard 1994: *Bachelard, G.* The Poetics of Space. Boston: Beacon Press.
- Vitruvius 1914: *Vitruvius*. The Ten Books of Architecture. Harvard University Press. file:///d:/downloads/vitruvius_the_ten_books_on_architecture.pdf (07.04.2021).
- Диди-Юберман 2015: *Диди-Юберман, Ж.* Неизчерпаемостта, или познанието чрез въображението и наследство на нашето време: Атласът „Мнемозина“. – В: Пирон, 11 (2015), <http://piron.culturecenter-su.org/wp-content/uploads/2015/11/2015-11-georges-didi-huberman-atlas-ili-nespokojnata-vesela-nauka.pdf> (07.04.2021). Превод по: *Didi-Huberman, G.* Atlas ou le gai savoir inquiet (L’œil de l’histoire, 3), Paris : Les Edition de minuit, 2011, 11-22.
- Драгова 2000: *Драгова, Н.* Мелник – поетика на градското пространство. – В: Христова, С. (ред.) Граничната идентичност на малкия град. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“ (Dragova 2000: *Dragova, N.* Melnik – poetics of the urban space. – In: *Hristova, S.* (ed.) Border Identity of the Small Town. Blagoevgrad: University Publishing House “Neofit Rilsky“).
- Драгова 2012: *Драгова, Н.* Един мим се завръща. – В: Либерален преглед, 01.03.2012. <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/arts/theatre/1511-2012-03-01-17-07-17> (07.04.2021) (Dragova 2012: *Dragova, N.* A Mime Returns. – In: Liberal Review, 01.03.2012).
- Ничев 1975: *Ничев, А.* Предговор и въстъпителна студия към *Аристотел*. За поетическото изкуство. София: Издателство „Наука и изкуство“ (Nichev 1975: *Nichev, A.* Forward and Introduction to *Aristotle*. On Poetics. Sofia: Science and Art Publishing House. Translated by Alexandar Nichev from *Ἀριστοτέλους* Peri poietikês).
- Шмит, Шишков 1997: *Шмит, Х. и Шишков, Г.* Философски речник, София: УИ „Св. Климент Охридски“ (Schmidt and Schischkoff 1997: *Schmidt, H. and Schischkoff, G.* Philosophisches Wörterbuch. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag).

⁷ „Величието да си останеш човек“ е финалната фраза на есе, посветено на Вельо Горанов. Вж. Драгова, Н. 2012 Един мим се завръща. <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/arts/theatre/1511-2012-03-01-17-07-17>